

A LUGOSI KOMPROMISSZUM

Absztrakt

A tanulmány a Krassó vármegyei lugosi gimnázium történetét vizsgálja, a 18. századi kezdetektől az 1880-as évekig. A történet fontosabb dokumentumait Pesty Frigyes tette közzé helytörténeti munkájában. A gimnázium alapításában fontos szerepet játszottak a minorita szerzetesek, az anyagi terhek viselése pedig széleskörű összefogás eredménye volt. Az összefogás sikert eredményezett és 1837-ben megindult a gimnáziumi oktatás. Az 1848-as szabadságharc leverése után törés következett be a gimnázium történetében. Úgy tűnt, hogy az elért eredmények veszendőbe mennek és a középiskola elveszíti gimnáziumi státuszát. 1851-ben megszűnt a gimnázium, a gimnáziumot újra kellett alapítani és ez a folyamat az 1867-es kiegyezést követően zárult le. A gimnázium történetében fontos kérdés volt, hogy milyen nyelven folyjék az oktatás. Ez a történet kompromisszummal zárult: a román diákok anyanyelvüket kötelező jelleggel tanulhatták, míg a tanyelv magyar volt.

Abstract

The paper investigates the history of the secondary school (*'gimnázium'* in Hungarian) of Lugos in Krassó County (now Lugoj, Timiș County in Romania) from the beginnings in the 18th century to the 1880s. The major documents of this account had been published by Frigyes Pesty in his work on local history. Minorite monks played a significant role in the foundation of the school and a widespread community effort helped to raise the necessary funds. The community effort was successful and secondary school education began in 1837. After the repression of the Hungarian Revolution of 1848, however, there was a fracture in the history of the school. It seemed that the achievements would be wasted and the school would lose its status as a secondary school. Indeed, the school was closed in 1851. Thus, the secondary school of Lugos needed to be re-established and this process was completed after the Austro-Hungarian Compromise of 1867. The language of education was a crucial issue in the history of the school. Finally, a compromise was

reached. Romanian students could learn their native language as a compulsory subject while the general language of education was Hungarian.

A Krassó vármegyei Lugos területén, mint az ország számos más területén, a török uralom megszűnését követően, a pozsareváci béke megkötése után került sor az oktatásügy újjászervezésére, ebben a minoriták játszották a főszerepet.

A lugosi gimnázium alapításának históriáját Pesty Frigyes írta meg a Krassó vármegye egyes településeinek a történetét bemutató munkájában. Pesty könyve, miként más munkái is, jól illeszkedik abba a kb. fél évszázadot átfogó periódusba, amely a 19. század utolsó harmadától az első világháború végéig a hazai helytörténetírást megalapozta. Maga Pesty is bőségesen kivette a részét ebből a történetírásból. Hivatkozott munkáján kívül megírta a Szörényi Bánság és Szörény vármegye, valamint az eltűnt régi vármegyék történetét. Az előbbi munkájában pedig utalt arra a megbízására, amely Krassó vármegye történetének a megírására őt kérte fel (Pesty 1877/1:V).¹

I.

Az első minorita, Gail Gábor 1718-ban érkezett a német telepesek által lakott Deutsch Lugosra, hogy annak lelkészi ügyeit elvállalja. A tan- és neve-

1 Pesty nemcsak a korabeli, hanem az eltűnt régi vármegyék történetével is foglalkozott. Kutatásai során úgy látta, hogy Magyarország „...viszontagságos századaiban sok község, falu, város elenyészett...” (Pesty 1880/1:4). Pesty úgy gondolta, hogy a „falvak és helységek eltűnését a közember is észreveszi”, de a vármegyék eltűnését „nem látja, nem érzi”. (Pesty 1880/1:4.). Pesty politikai múltja is beszédes volt. 1848–49-ben a honvédelmi minisztérium tagja volt, majd a szabadságharc leverése után emigrált. Rövidesen hazatért és vállalta a börtönbüntetést is. A Magyar Tudományos Akadémia 1859-ben választotta tagjai közé (Zsigmond 1974:41). Helytörténeti szempontból is fontos további munkái: Magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században, Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben, Száz politikai és történeti levél Horvátországról. Ez utóbbi könyvét Pesty a „magyar nemzetnek” ajánlotta (Pesty 1885:VI).

lésügy kezdetei pedig a 18. század harmincas éveig nyúlnak vissza, a minorita-rend tagjainak köszönhetően, akik nemcsak a plébániai teendőket végezték, hanem az ifjúság nevelésével is foglalkoztak (Pesty 1884/2/1:363). 1733-ban egy telket kaptak, hogy arra templomot építsenek, így Mercy² kötelességükre tette, hogy iskola hiányában az ifjúságot „szent és szükséges profán tantárgyakban oktassák” (Pesty 1884/2/1:364). 1736-ban már egy világi oktatóval is gyarapodott a tanári kar. 1801-ben pedig az egyik minorita atya részéről (Eustachius Wagner) megfogalmazódott a lugosi gimnázium létrehozásának terve (Pesty u.o.).

A gimnázium felállítását elősegítette, hogy sikeres vizsgát tartottak több tantárgyból is (pl. hittan, történelem), majd 1805-re már további tanulók tettek sikeres vizsgát újabb tantárgyakból. Így 1805-re már a gimnáziumok 1. és 2. osztályú tantárgyaiból vizsgázhattak a diákok és „idővel az osztályok száma is négyre emelkedett” (Pesty i.m.).

Egy 1822-ben kelt minorita feljegyzés szerint már 1814-től folyamatosan „négy gimnáziumi osztályt” tanítottak és az egyik páternek – Weber Richárdnak – köszönhetően a „gyermeketek valláskülönbség nélkül is” fölverték (Pesty u.o. 365). 1823-ban már 75 fiú tett az említett atyánál vizsgát. Az oktatást ugyan díjazás mellett végezték, de nem a „rendes, még kevésbé fényesnek mondható” díjazás mellett történt az oktatás (Pesty u.o.). 1836-ban két tanár és egy helyiség állt a tanulók rendelkezésére.

Az elért eredmények alapján már 1823-ban mozgalom indult a lugosi gimnázium megszervezésére. A cél tehát az volt, hogy a már meglévő oktatás hivatalos elismerést kapjon és az ne csak a magánoktatás keretei között folyjék. A minoriták ugyanis hivatalos bizonyítványt nem állíthattak ki, hanem a tanítványaik Temesváron, Szegeden vagy Aradon szerezhettek érvényes bizonyítványokat.

A gimnázium felállítására az „első határozott lépés” 1823. december 10-én történt (Pesty 1884/2/1:366) a Krassó vármegyei közgyűlésen. A javaslatot Petrovics Balázs, a vármegye első alispánja terjesztette be. Az érvek között szerepelt az

2 A Temesi Bánság kormányzását a visszafoglalást követően Savoyai Eugén gr. Mercy Klaudius Florimond császári tábornokra bízta, „...aki azután telepítések és különböző fejlesztési, csatornázási munkálatok terén pozitív eredményeket is fel tudott mutatni...” (Kosáry 1990:39). A Mercy által megszervezett adminisztrációt részben az Udvari Haditanács, részben az Udvari Kamara felügyelte (Katus 2010:30). Mercy gróf Savoyai Jenő „meghagyására” a Temesi Bánságról térképet is készített (Szentkláray 1879:XIII).

is, hogy gimnázium a vármegyében máshol nem volt, de még a szomszéd határörvidéken sem. Az anyagi hátteret „hazafias adakozásból” kívánták biztosítani. Iskolára alkalmas épületet pedig bérelni szándékoztak. A tanári kart a már eddig is szép eredményeket felmutató minoritáktól akarták kérni (Pesty u.o.).

Az adományokból kb. 7.000 Ft és a vármegye egyéb forrásából (az insurrectio maradványa), 10.000 Ft kamatai már 1823 decemberében rendelkezésre álltak. Az elért eredmények alapján 1825-ben a vármegye követe elmondhatta, hogy „...lám, mi Krassóban alig néhány százán vagyunk, mégis teljes erőnkkel, sőt megerőltetéssel munkáljuk a nemzetiség, a magyarság ügyét” (Pesty u.o.).

Az adományozás (tovább) folytatódott és maga Ferenc király is jelentős összeggel kezdte meg az adományozást, de hozzájárultak a csanádi, temesvári és a verseci püspökök is, a vármegye közönsége és a lugosi német polgárok is (Pesty i.m. 367). A Ferencet követő V. Ferdinánd az iskola céljára egy 170 négyszögöles házhelyet engedett át és az 1835. január 14-ei megyei közgyűlés úgy határozott, hogy „a lugosi magyar grammatikális iskolák épületének a felállítását meg is rendelhetjük” (Pesty u.o. 368). A következő évben megkezdtek az iskola építését, szerződtek a minorita atyákkal és – egyelőre két osztállyal – 1837. november elsején megnyílt a lugosi gimnázium (Pesty u.o.). A vármegye arról is döntött, ha a gimnázium valamilyen oknál fogva megszűnne „ugyan azon üres hely az által adó k. Kamarai Uradalomnak minden teher nélkül azonnal birtokába vissza essen...” (Pesty u.o.).

A vármegye és a minorita rend között szerződés jött létre, amelyben – többek között – a rend kötelezte magát arra, hogy 1837. november elsejétől „négy, minden tekintetbe alkalmas tapasztalt és jámbor tanítókkal” vállalja a gimnáziumi oktatást (Pesty i.m. 369). A tanárok fizetése fejenként és évente 200-200 ezüst forint volt.

Az iskola igazgatói teendőit a leendő igazgató az első öt év „leforgása alatt ingyen, azontúl ismét öt évekig 100 pengő forint esztendei jutalom mellett ellátandja” (Pesty u.o.). Az igazgató fizetése csak tíz év leforgása után emelkedne 200 ezüst forintra (Pesty u.o.). Az alapos szerződés még az igazgatói hivatal éves költségeinek a viseléséről is rendelkezett és erre a célra nyolc ezüst forintot állapított meg (Pesty i.m. 370). A szerződés egyik példányát a vármegye, a másikat pedig a minoriták kapták meg.

Nemcsak pénzbeli adományokkal segítették a gimnáziumi oktatást az adományozók, hanem pl. tűzifával, „zsenedelyszegélyekkel” (Pesty i.m. 371), ol-

tott mésszel is (Pesty u.o. 372). 1839-re pedig „*az iskolai Töke annyira gyarapodott, hogy belőle Lugos mezővárosának német részén Iskolának használható több szobákból álló, jövedelmező emeletes épületet állíthatának*” (Pesty u.o. 373). Az iskola földszinti helyiségeit kereskedőknek adták bérbe, így a boltok után évenként 472 forint jövedelemben részesült a gimnázium, a teljes jövedelem pedig évi 1105 forintba rúgott (Pesty u.o. 375). Az ünnepélyes átadásra 1837. október 9-én került sor, a négy tanár pedig már szeptemberben megérkezett Lugosra. „*Az igazgatói teendőket Lachner Ágoston helybéli quardian és az elemi iskola igazgatója vállalta magára*” (Pesty u.o. 376). A megnyitón latin, magyar, német és szerb nyelven éltették az alapítókat (Pesty u.o. 377). Az oktatás október 11-én kezdődött, azonnal négy osztályban.

1838-ban érkezett a Helytartótanács leirata, hogy a lugosi algimnáziumot a nyilvános tanintézetek közé sorolták (Pesty u.o. 377). Ebben a döntésben a csanádi püspöknek, Lonovics Józsefnek volt „*főérdeme*”. Az alapozást további lépések követték. A négy osztályos algimnáziumot 1842-ben már hat osztályosra egészítették ki. „*Négy oskolán tul, megnyittatni szándékba vett 5-ik és 6-ik iskola fölállítása legfelsőbb helyről megengedtetik...*” (Pesty u.o. 379).

Az ismeretek gyarapításán túl, szociális szempontok is hozzájárultak a gimnázium alapításához. A Pesty által idézett, 1832-ből származó oklevél is kimondja, hogy az „*iskolai intézet*” alapításában szerepet játszott az a szempont is, hogy oda „*a szegényebb sorsú szülők is gyermekeiket beküldhessék*”, akik így „*tudományos oktatásban további költség nélkül részesülhessenek...*” (Pesty u.o. 378).

A lugosiak büszkéek voltak arra, hogy az „*alapítványi pénztár*” a „*saját, magános adakozásainkból alakult...*” (Pesty u.o. 380), és abban is biztosak voltak, hogy a pénztár „*tovább is gyarapulandó*” lesz. A királyi jóváhagyás 1847-ben megtörtént, úgy, hogy az 5. osztály (retorika) már 1842-ben, a 6. osztály (poesis) már 1843-ban megnyílt.

A magyar nyelv tanításához külön alapítvány jött létre (u.o.). A gimnázium így magyar és római katolikus jellegű volt. „*A felekezeti és nemzeti féltékenység – írja Pesty – még ekkor nem létezett, szoros praecizírozására ekkor még nem volt szükség*” (Pesty u.o. 380-381). A 'szoros precizírozás' hiánya miatt kellett aztán a vármegyének „*a gymnasium magyar és római katolikus jellegét határozatilag bevallani*” 1861-ben (u.o. 381). A lugosi algimnázium így hat osztályos főgimnáziummá avanszált, de a szabadságharc eseményei miatt folyamatos működése

nem bizonyult hosszú életűnek. 1848 májusában „*a tanárok is a nemzeti gárdába soroztattak be*” és a 48–49-es tanév csak öt havi szünet után kezdődött meg, de a „*városi mozgalmak dacára is rendszeren folytak az előadások*” (Pesty u.o.).

II.

A szabadságharc bukását követően, az 1849–50-es tanévre új igazgatót neveztek ki, akit egy év után leváltottak és egy újabb igazgató jött a helyére. 1851-ben pedig meg is szűnt a gimnázium.

Új gvárdián is érkezett Lugosra és a tanárokat pedig áthelyezték. Hiába kérték a lugosiak a főgimnázium fennmaradását, az megszűnt, azzal az indokkal, hogy a minoriták nem rendelkeztek megfelelő tanszemélyzettel, akik a kötelezővé vált német nyelvet is értették.

A gimnázium épületét bezárták, majd 1856-ig katonai kórháznak használták (Pesty u.o. 382), de 1856 októberében újra megnyitották az iskolát, „*egy osztállyal és német rendszer mellett*” (u.o.). A pénzügyi alapról is újra kellett gondoskodni.

Az új algimnázium évről évre gyarapodott és így vált ismét négy osztályos algimnáziummá. Az iskola 1868-ig maradt meg ebben a státuszban (Pesty u.o.). A gimnázium újjászervezése már más légkörben történt. „*A Krassó és Lugos lakosságának többségét képező nemzetiség, nem tekintvén az intézet alapítóinak intentióit, bebocsátást sürgetett*” (u.o.).

1861-ben a megyei közgyűlésen napirendre került a lugosi gimnázium ügye. A magyar álláspontot Billman Márton gimnáziumi igazgató képviselte, aki azt mondta, ha a románok saját gimnáziumot akarnak, akkor ne a 'miénket' kívánják, hanem építsenek maguknak egyet. Másnapra ebből a célból 18.000 Ft-ot jegyeztek; maga a főispán 2.000 Ft-ot. Csak egyetlen pap volt, aki úgy érvelt, hogy a lugosi gimnáziumot engedjék át a magyarok a románoknak (Pesty u.o. 383), mivel a magyar nemzetnek már „*annyi intézete*” van. Ilyen célja azonban az alapítóknak nem volt. Mégis „*a magyar királyi udvari hatóságok*” 1861 decemberében olyan rendeletet hoztak, hogy a román tannyelv nem mint segédannyelv, hanem mint a magyarral egyenjogú tannyelv, kötelező tantárgy legyen oktatandó. (Ezt a döntést fogadta el a Helytartótanács 1862 februárjában). A csanádi püspök pedig 1862 februárjában azt javasolta a Helytartótanácsnak, hogy a román nyelv helyett vagy mellett a német nyelvet, mint segédannyelvet rendszeresítsék (Pesty u.o. 384).

A német nyelvet azonban nem mint új tannyelvet kellett volna rendszeresíteni, mivel az előadások a lugosi gimnáziumban német nyelven folytak.

A tanárértekezlet kidolgozta a gimnázium javasolt tantervét, amely szerint a 3. és 4. osztályban minden tárgyat magyarul oktassanak, kivéve a román nyelvet és a vallástant. Az 1. és 2. osztályban pedig a tantárgyakat a német segédnyelv oktatása mellett tanítsák. A román nyelvet a román ajkúak és az önkéntes jelentkezők számára a 3. és 4. osztályban tanítsák. A német nyelven való oktatás pedig a 4. osztályban vegye kezdetét. Az indokok között szerepelt, hogy a román nyelvű gimnázium felállítására egy nap alatt 18.000 Ft-nyi adakozást jegyeztek, továbbá az is, hogy bár a lugosvidéki lakosság román nemzetiségű, de az értelmisége túlnyomórészt nem román (Pesty u.o. 385).

A fentiek alapján a Helytartótanács azon az állásponton volt, hogy „*egyedül a magyar nyelv legyen a rendes tanítási nyelv*”. „*Felsőbb helyen*” azonban úgy döntöttek, hogy az alapítók és a megyei kormányzó foglaljon állást a javaslatról. A vélemények megoszlottak. Voltak, akik úgy érveltek, hogy a vármegye már elhatározta az előző évben egy román nyelv és irodalom oktatásával foglalkozó tanszék felállítását, így a „*román nyelvnek még bővebb használatát*” nem tartották szükségesnek. Wlach Alajos országgyűlési képviselő és „*társai*” azt kívánták, hogy a stúdiomokot fele részben magyarul, fele részben románul oktassák (Pesty u.o.). Szerb Tivadar alispán egy harmadik javaslattal állt elő. Határozottan kiállt a román nyelv oktatása mellett „*és azt javasolta, hogy az első osztályban a tantárgyak egyike magyar és román nyelven adassék elő; a második osztályban kettő, és így fokonyként a többi osztályokban mindig több tantárgy taníttassék mindkét nyelven*” (Pesty u.o. 385).

Ilyen sokféle igényt azonban nem lehetett összeegyeztetni (u.o. 386). A hosszú és bonyolult engedélyezési eljárást végül a királyi leirat rendezte 1862. szeptember 28-án, a következőképpen: mivel a Lugos-vidéki lakosság nagyobb számban a román nemzetiséghez tartozik, ezért a földrajz, történelem, természetrajz és természettan tantárgyakat nemcsak magyar, hanem román nyelven, akár párhuzamos osztályok felállításával és egy új tanár alkalmazásával oktassák („*sükség esetében, párhuzamos osztályok felállítása és egy új tanárnak alkalmazása által is előadassék*”) (u.o. 387). A gimnázium tanári kara a döntést tudomásul vette. Így került sor Olteánu János alkalmazására.

1863-ban a vita tovább folytatódott. A tanári értekezlet azt javasolta, hogy a román nyelv csak

a 3. osztálytól kezdve taníttassék, amivel szemben Olteanu már az első évben való kezdést javasolta. A tanári értekezlet Olteanu javaslatával szemben úgy foglalt állást, hogy az első osztályban történő román nyelvoktatás csak zavart eredményezne, mert a diákoknak egyszerre négyféle nyelvtant (magyar, német, román és latin) kellene tanulniuk. A Helytartótanács nem fogadta el a tanári kar javaslatát, és Olteanut arra utasította, hogy minden osztályban heti 2-2 órában tartsa meg a román nyelvű órákat. Ambrus Imre „*főispáni helyettes*” pedig a román nyelv- és irodalom oktatásának a fizetéséről is gondoskodni kívánt, először 600 forintnyi, majd 700 forintnyi éves tanári fizetés mellett. Bonnaz Sándor püspök pedig egy éves időtartamra egy tanár fizetését 400 forintról 700 forintra emelte (u.o. 389).

Idővel azonban a vitás kérdések lassan rendeződtek és „*a nemzetiségi verseny idővel csillapulni kezdett, és a pädagogiai feladatok léptek előtérbe*” (u.o. 389). Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi források nem voltak elegendőek a megfelelő színvonalú oktatáshoz, így kormányzati segítségre volt szükség. 1873-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a lugosi gimnáziumot nyolc osztályú tanintézeté emelte és a fenntartáshoz szükséges nagyobb költséget a közalapítványi alapból fedezték. 1883-ra már a gimnáziumban – nem számítva a hittan tanárokat – 13 tanár tanított. A fizetésük felét a kormány fizette. A tannyelv magyar volt, a román nyelv pedig „*kötelek tantárgy a románokra nézve*” (u.o. 390).

A kompromisszum tehát az volt, hogy a magukat románoknak valló diákokat kötelezték a román nyelv tanulására, de a többi tantárgyat magyar nyelven kellett hallgatniuk. A történetek dacára mégis kompromisszumról beszélhetünk, mivel a legfontosabb tantárgyat, az anyanyelvet kötelező jelleggel sajátíthatták el a román ifjak. Ez a lehetőség nem vethető össze a napjainkban biztosított lehetőségekkel, ugyanakkor előrelépést jelentett a reformkori kezdetekhez képest. Nem lebecsülendő ez az eredmény a 20. századi negatívumokhoz képest.

Bár a kompromisszum nem formális egyezség útján született, de az előzményekhez képest mégis olyan, az idők folyamán kialakult kompromisszumról beszélhetünk, amelyben tükröződött az alapítók szándéka is és a román ajkúak anyanyelv-tanulásának törekvése is.

Felhasznált szakirodalom

Katus László 2010 *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Egyetemi tankönyv.* Második, javított kiadás. Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs.

Kosáry Domokos 1990 *Újjáépítés és polgárosodás. 1711–1867. /Magyarok Európában III.* Szerk.: Glatz Ferenc/. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

Pesty Frigyes 1884 *Krassó vármegye története. 2. kötet. 1. rész.* Atheneum Könyvnyomda, Budapest.

Pesty Frigyes 1885 *Száz politikai és történeti levél Horvátországról.* Akadémiai Könyvkereskedés, Budapest.

Pesty Frigyes 1878 *Szörényi Bánság és Szörényi vármegye története. 1. kötet.* M. T. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest.

Szentkláray Jenő 1879 *Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből (1779-től napjainkig). 1. kötet.* /Unicus/. Csanád-Egyházmegyei Könyvnyomda, Temesvár.

Zsigmond Gábor 1974 *A magyar társadalomnéprajz kezdetei. Beöthy Leó (1839–1886).* (Néprajzi Tanulmányok. Szerk. Manga János). Akadémiai Kiadó, Budapest.

